

3. Harold J. The Value of Fictional Worlds (or Why 'The Lord of the Rings' is Worth Reading). Contemporary Aesthetics. URL: <https://contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=584> (дата звернення: 08.08.2018).

Смольницька О. О.,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник, член ІСОМ,
Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського

ПРЕКРАСНЕ І ПОТВОРНЕ У РАННІЙ ЛІРИЦІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО: ПОРІВНЯННЯ З ВИБРАНОЮ ПОЕЗІЄЮ ДЖОНАТАНА СВІФТА

Прекрасне і потворне як естетичні категорії не раз обігруються в мистецтві, а часто і постають як взаємодія, подібно до Еросу і Танатосу, білого – чорного, добра – зла та інших бінарних опозицій (які насправді можуть іти в парі), оскільки без однієї складової неможливо зрозуміти іншої. Це стосується ранньої творчості М. Рильського (1895–1964), а саме, періоду, позначеного впливом символізму – до захоплення неокласицизмом у 1920-х рр. Основний матеріал аналізу – збірка “Під осінніми зорями” (1918, 1926). Пропонується компаративний аспект. У ході дослідження – блоки: український, французький, російський, англо-ірландський.

У ранній ліриці поет часто стоїть на засадах французького декадансу, що зумовлено освітньою базовою, оскільки, як сам зізнався М. Рильський, найкраще він знав саме французьку мову. Ця мова тривалий час була “провідником” для багатьох жанрів перекладної літератури, від художньої до філософської. Володіючи французькою з дитинства і вільно читаючи літературу, поет не міг не знати модного тоді символізму, з причин статевого дозрівання обравши декадансовий напрям. Вірші М. Рильського раннього періоду поєднують гедонізм і відчуття Танатосу. Деякі вислови з лірики стали афоризмами – наприклад: “Люблю отруту, сховану в лілеї”. Узагалі слова “отрута”, “яд” (у напої, квітах, сонці тощо, відомий вірш “Голос отрути”) і “гріх” (“Поки гріх – солодка таємниця...”) – провідні символи у раннього М. Рильського, що зумовлено не так біографією, як і відчуттям зогнивання доби (від Бодлера – “отрутні мрії та отрутні квіти” [1, 133]), і романтичною літературою, і навіть аристократичним походженням. Поет змальовує буденність, яка може бути потворною (на стінах “непристойні рисунки, / Для когось дотепні й смішні” [1, 125] – “Весела серенада”; “дівчата п’яні”, “грішний вертеп”, потяг до самогубства – “Коли в холодну, мокру ніч мене / Знайдуть під тином” [1, 126], тощо), але вона підкреслює красу натхнення чи іншої реальності, або навіть стає її поштовхом чи запорукою. Вирізняється танатологічний дискурс – у вірші “Біле й червоне” синтезуються символічне і буденне: “Білий диявол із червоним ротом / Своє лице до мене нахилиє / І ввічливо – мов льокай за табльдотом – / Мені отрути в кубок наливає” [1, 126]. Тут і бодлерівський, і навіть вайлдівський дискурс. Диявол часто згадується у символізмі, але тут це слово може мати й переносне значення. Білий колір означає смерть (у тому числі шкіру трупа), або ще й загальну нездорову блідість, зумовлену розгульними ночами. У тексті – два кольори – білий і червоний (останній – вино і кров). У другій (та останній) строфі білий – місяць (навіть чи романтичний символ, оскільки у міфології це теж смерть або потойбічний світ), який “зачервониться” [1, 126], а герой умре. Мотив отрути є і в інших поезіях, але, що цікаво, у “Сонеті нудьги й бажання” (1920) вже відсутній страх, а є бравірування, оскільки ліричний герой прагне жити повноцінним життям (якого не знаходить у реальності) та інтуїтивно відчуває повноцінну смерть: “Хоч

би чарок, хоч би пороків ряд, / Хоч би у перстні золотому яд, / Хоч би удар веселого стилета!” [1, 151]. Удар кинджалом (стилетом) або смерть від отрути – типові аристократичні способи вбивства чи самогубства. Згаданий образ Кармен лише позірно означає кохання, оскільки героїня П. Меріме і опери Ж. Бізе вмирає, убита Хосе.

Є й інші творчі пошуки. У вірші “Бодлер” (1920) про “хімерні квіти зла” [1, 168] загальний розпад доби і пошук нових творчих форм підкреслюється оксюмороном: “В пекельному раю [курсив мій. – О. С.] його душа жила” [1, 168]. Ключові слова для розуміння цього дискурсу – “нездійснені бажання і неживі ідеї” [1, 168], а принцип Бодлера висвітлено символічно, останнє риторичне питання точно виражає тенденцію декадансу: “І бачити в вині безстидної таверни / Вино Причастія, єдину кров Христа... / Хіба таке життя, потворне і химерне, / Не зветься: краса?” [1, 168]. Тут можна згадати і російську поезію Срібного віка – літературного вчителя М. Рильського І. Анненського, у вірші якого “Петербург” прямо сказано: “...бажань безсенсовних отрута” [4, 708] (переклад М. Стріхи). У вірші “Гейне” (або, правильніше, “Гайне”, 1920), трагізм доведено до кінця, завдяки іронічному тлу, буфонаді: “Арлекін з трояндою в руці / Йде серед буйного карнавалу. / Щоки й чоло у смішній муці, / А в очах далекий відблиск жалю. / Правда, смішно вірити й любити...” [1, 167]. Вірш побудовано на оксюморонах (“смішна мука”), оскільки поет сприймається натовпом як блазень. Арлекін “сміється, щоб не заридать” [1, 167], нікому не віддасть “кривавої троянди” [1, 167], тобто своєї вистражданої творчості. Цей твір присвячено певною мірою розчаруванню в житті: поколінню *fin de siècle* здається, що воно втомилося від життя і не пізнає нічого нового (звідси експерименти, захоплення опіумом, кокаїном, алкоголем, відкриття епатажних салонів тощо). Натомість для М. Рильського гарантами збереження психіки стають означники нормальності: природа, класика, звичайні речі, дорогі ліричному герою і автору (“фортеп’ян”, троянди, “удки”, тобто вудки, тощо). Цей потяг до норми зумовив логічне перетікання у неокласичне річище.

Також не варто забувати, що М. Рильський називав одним зі своїх літературних учителів О. Блока, популярного за життя, особливо під час розквіту Срібного віку. Певні паралелі можна простежити в символіці, куртуазній тематиці, а також в описі натхнення як екстазу, для реалізації якого потрібне сп’яніння. Останнє можна розуміти і буквально, і переносно. В О. Блока таких поезій досить багато: знаменита “Незнакомка”, де дія відбувається в ресторані серед п’яниць, і тому образ самої незнайомки може сприйматись як галюцинація чи жінка легкої поведінки; “Я пригвожден к трактирной стойке. Я пьян давно...”, або інший відомий вірш – “В ресторане” (безперечно, знаний М. Рильському), де гранично змальовано марноту й пропалювання життя, символом чого стають п’янство і спів циганки (як пародія на романтику). Контраст – нещасливе кохання (фатальна жінка – один із символів у поезії О. Блока і раннього М. Рильського) та розпад навколо. Ця тенденція йде ще від декадансу (модний Ш. Бодлер).

У пізнішій творчості (збірка “Крізь бурю й сніг”) помітний відхід од декадансу – наприклад, у вірші “Ти зацілована, запльована, / Фарбована – і нежива...”, де брудній реальності протиставляється краса класичного мистецтва (“А ми от слухали Бетговена” [2, 161]). Кінцівка показує грубу реальність, яка не має нічого спільного з мистецтвом: “Іди, проклята, йди на шлях, / Із золотою папіроскою / У намальованих губах” [2, 161]. Це можна підсумувати як прощання з блоківською Незнайомкою і взагалі з декадансом. Зображена М. Рильським героїня нагадує і повію, і претензійну декадентку.

Інший компаративний аспект – англо-ірландський. Пропонується зіставити вищеназвану лірику з віршами Дж. Свіфта. Цей письменник, якому належать сатирично-дидактичні вірші на адресу дівчат (у гострій формі наведено не так висміювання неправильної поведінки, як застереження від помилок), у поезії 1716 р.

“Філіс, або Поступовування у Любові” (“Phyllis, Or, The Progress of Love” [1]) наводить цікаву стилізацію. По-перше, в образі Філіс може вгадуватися реальний прототип (попри умовно-поетичне ім’я давньогрецької міфологічної героїні, популярне ще з доби Мольєра як Філіда, від “кохання”, “любов”). По-друге, у творі висміюється захоплення недосвідченою дівчиною любовними романами (“Служниця глянуть поспішила, / Листа чи Філіс не лишила, / І, звісно, бачить папірця: / Послання доні до отця. / (Се завше пишуть у романах, / Коли тікають до коханих” [4, 208]), і як наслідок – відмова нареченому та втеча від батьків з негідним коханцем, якого автор прямо називає “лотром” (rogue). (Зіставлення оригіналу і перекладу: [3]). Твір демонструє, що жодної романтики в такому співмешканні немає, і Філіс утримує альфонса (“Бо в жінки – місія велика: / Утримувати чоловіка; / Як ще й на пранці хворий він, / Гаман потрібен не один” [4, 209]). По-третє, цей вірш можна сприймати і як пародію на високу літературу – наприклад, на Шекспірову трагедію “Ромео і Джульєтта”: опис пристрасних почуттів, заборона батьків як завада закоханим, потайний шлюб (у шекспірівських героїв – без батьківського благословення і свідків) і через свою таємність незаконний, який трансформується у звичайне співмешкання (свіфтівські герої). Тобто, з одного боку, Дж. Свіфт продовжує шекспірівський дискурс, і ця пародія впізнавана, а з іншого – сперечається з класикою, тим самим досягаючи особливо влучної сатири та іронії. Описана ним героїня може скласти пару жіночому персонажу в М. Рильського, яка “фарбована” і з “золотою папіроскою”.

Здійснений аналіз виявив подібність принципів названих творів у згаданих поетів. Помітно виразну сублімацію, уміння іронізувати зі страшної реальності, а також відчуття нерозривності краси і потворного. Автор підноситься над ситуацією та, бачачи її бруд, або висміює, або знаходить свою естетику. Потворне може ставати тлом для підкреслення прекрасного. Несподівана схожість з прийомами Дж. Свіфта в змалюванні нездорової романтики та її висміювання демонструє спільність творчих принципів. Робота має перспективу продовження з огляду на складність лірики раннього М. Рильського і потребу компаративних досліджень у цьому напрямку (у тому числі проблеми декадансу).

Література

1. Рильський М. Зібрання творів: у 20-ти тт. К.: Наук. думка, 1983. Т. 1. Поезії 1907–1929. Проза 1911–1925. 535 с.
2. Рильський Максим. На білу гречку впали роси... Лірика. Вибране. 1918–1929 рр. / упоряд. Максим Георг. Рильський. Житомир : Котвицький В. Б., 2015. 238 с.
3. Смольницька О. Відтворення особливостей нестандартного фемінінного персонажа в українських перекладах вибраних сатиричних поезій Джонатана Свіфта. Актуальні питання іноземної філології : наук. журн. / редкол.: І. П. Біскуб (гол. ред.) та ін. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. № 6. С. 141–150.
4. Стріха М. Улюблені переклади. 2-ге вид., випр. і доповн. К.: Пенмен, 2017. 770 с.

Джерело ілюстративного матеріалу:

1. Swift Jonathan. Phyllis, Or, The Progress of Love (1716). The Works of Jonathan Swift, D.D.: Miscellaneous poems. Dean of St Patrick's, Dublin; Containing additional letters, tracts, and poems, not hitherto published with notes, and a life of the author, by Walter Scott, Esq. – Vol. XIV. Edinburgh : Printed for Archibald Constable and CO. Edinburgh; White, Cochrane, and Co. And Gale, Curtis, and Fenner, London; and John Cumming, Dublin, 1814. P. 111–113.